

Prichard, Alex, 2013. *Justice, Order and Anarchy: The International Political Theory of Pierre-Joseph Proudhon.* London: Routledge.

Anmälan av Kjell Engelbrekt

Vad kan ett förnyat studium av Pierre-Joseph Proudhon, fransk 1800-talsfilosof och fader till den klassiska anarkismen, tillföra samtida statsvetenskap och studiet av internationella relationer?

Enligt Alex Prichard, gästforskare vid London School of Economics och nyutnämnd lektor vid University of Exeter, representerar Proudhon ett mycket underskattat författarskap i västerländsk politisk idéhistoria. Anarkismens fader är inte bara en av de mest produktiva författarna inom politisk filosofi någonsin; hans arbeten har direkt bäring på ett stort antal frågor som återkommande varit föremål för samhällsvetenskaplig analys och debatt. Hit hör grundläggande frågeställningar kring politisk ordning, samhällsorganisering, äganderätt och social rättvisa, i samband med vilka Proudhon åtminstone emellanåt förekommer bland andra klassiska referenser. Helt i skymundan, menar Prichard, hamnar dock samme filosofers skrifter om krig och internationella relationer.

I *Justice, Order and Anarchy: The International Political Theory of Pierre-Joseph Proudhon* rekonstruerar Prichard framför allt de föreställningar om internationella relationer som förekommer i klassisk anarkism. Prichard tar sig an denna uppgift just utifrån anarkibegreppet, som på samma gång är särskilt väsentligt i det samtida studiet av internationella relationer (IR). Till en början inventerar författaren därför anarkibegreppet i en rad texter av namnkunniga IR-teoretiker, bland andra Kenneth Waltz, Hedley Bull, Helen Milner och Daniel Deudney.

Likt Waltz är Prichard särskilt intresserad av hur politisk ordning kan uppstå utan medverkan av en ordnande kraft eller aktör (*order without an orderer*), en teoretisk problemställning som han menar står i centrum för

Proudhons intellektuella gärning. I detta sammanhang kritiserar han Waltz (1924–2013) för att ha formulerat en alltför sparsmakad teori om det internationella systemets struktur, och lyfter istället fram Hedley Bull (1932–1985) som representant för en mer komplett beskrivning av vad den senare kallar ”det anarkiska statssamfundet”. Än mer kompatibla med Proudhon i sin analys av fenomenet anarki, det vill säga frånvaron av en hierarkisk auktoritetsordning i ett politiskt system, framstår de idag verksamma forskarna Milner och Deudney.

Tyvärre försummar Prichard att kommentera vissa uppenbara motsättningar emellan Proudhon och nyss nämnda, samtida IR-författare. Det gäller framför allt det flagranta sätt på vilket Proudhon avviker från Bulls normativa ställningstagande till förmån för politisk ordning på bekostnad av rättvisa. Det är kännetecknande att Proudhon entydigt prioriterar rättvisa framför ordning, vilket dessutom placerar honom i direkt konflikt med delar av hela IR-litteraturen. Anarkismens subversiva hållning till politisk ordning är naturligtvis exakt vad som genererar sprängkraften i denna idétradition, och uppenbarligen ett av skälen till varför Prichard finner det fruktbart med att ställa IR-litteraturen i relation till densamma.

Enskilda försummelser ska dock inte överskugga att detta är en både originell och imponerande bok. En väsentlig del av Prichards studie utgörs av en ingående redogörelse för Proudhons förhållningssätt och debattinlägg beträffande betydande internationella politiska frågor under 1800-talets mitt. Konsekvent följs historikern Quentin Skinners metodologiska rekommendationer, som går ut på att tolka filosofers texter i omedelbar anslutning till det politiska och sociala sammanhang i vilket de var verksamma. Fascinerande är bland annat att läsa om Proudhons skarpa polemik mot Polens och Italiens enande, det senare ett allt annat än opportunt ställningstagande som i slutändan tving-

ade honom att lämna sitt dåvarande hemland Belgien.

Parallellt med att han tog ställning mot polsk and italiensk nationalism publicerade Proudhon sin ambitiösa studie av krigets sociologi i två volymer (1861). Rubriken *Krig och fred* lånade Lev Tolstoj till sin berömda roman några år senare, och erkände för övrigt villigt att inspirationen till arbetet härrörde direkt från de samtal han fört med den franske filosofen i Bryssel i början av 1860-talet. Prichard påpekar att detta arbete också utgör det första försöket till en sociologisk kartläggning av krig som fenomen, med avstamp i den samhällsvetenskapliga ansats som strax dessförinnan etablerats av Auguste Comte, allmänt betraktad som grundare av det moderna sociologiämnet. I Proudhons två volymer förekommer bland annat en generell konfliktteori, en morallära om krig och dess rättfärdigande, samt utförliga resonemang kring återverkningarna av den tilltagande "industrialisering" av krigföring man kunde observera vid denna tidsperiod.

En annan del av Prichards analys behandlar – något mera kortfattat – Proudhons idéer om internationell politisk ekonomi, ett område på vilket han först inspirerade och därefter alierade den nio år yngre Karl Marx. Proudhons ekonomiska teori väckte på sin tid mycket stort intresse, och räknas fortfarande som referenspunkt i den ekonomiska idéhistorien. Men minst lika stor uppmärksamhet genererade hans passionerade engagemang för levandsvillkoren hos franska och europeiska industri- och lantarbetare, vilket framför allt kom till uttryck i hans *Eländets filosofi* (*La philosophie de la misère*), publicerad 1846. Det sociala engagemanget följde honom livet igenom, även om de konkreta reformförslagen från och med slutet av 1840-talet antog en mer pragmatisk framtoning.

Proudhons mest citerade formulering, "egendom är stöld" ur *Vad är egendom?* från 1840, motsvarade med tiden därför inte den mer nyanserade samhällssyn som författaren kom att utveckla. De av honom initierade eller

understödda förslag till modern lagstiftning för att reglera räntesatser, bearbetnings- och tjänstekoncessioner (särskilt med avseende på gruv- och transportnäring), kapital- och aktieskatt, upphovsrättsskydd (för uppfinnare och författare), kan sålunda te sig som vänsterliberala. Men varje förslag syftade av allt att döma till en omfördelning av resurser och inkomster i samhället, och i förlängningen till större jämlikhet. Hans ställningstagande till egendom, såsom det kommer till uttryck i epilogen till den tredje upplagan av "En revolutionärs bekännelser" (1851) – det vill säga tre år efter den 1848 års borgerliga revolution som Proudhon upplevde på nära håll – förblev principiellt tydligt: "För oss kan egendom varken härledas från erövringar eller från staten; den utgör frukten av arbete".

Vid sidan av en rad förtjänstfulla avsnitt som presenterar den franske filosofen i helfigur uppmärksammar Prichard emellertid främst anarkibegreppet, och på ett sätt som undergräver den pietetsfulla vördnad som sedvanligen förlänas begrepp som stat och nation i modern västerländsk samhällsvetenskap. Det är detta radikalt kritiska förhållningssätt som Prichard menar krävs för att frigöra såväl statsvetenskap som IR-teori från begreppsliga och teoretiska begränsningar, under vilken till och med så kallad kosmopolitisk politisk teori tycks lida. Den klassiska anarkismen behöver med andra ord inte "tänka bort staten" eftersom den *a priori* utgår ifrån dess illegitimitet och/eller ytliga existens.

Och precis i detta hänseende hävdar Prichard att IR-teori paradoxalt nog representerar den mest konservativa delen av statsvetenskap, samtidigt som den härbärgerar den mest relevanta typen av teoretisk tradition i en globaliserad värld. För den klassiska anarkismens anarkibegrepp liknar IR-teorins, med skillnaden att den förra inte är behäftad med starkt negativa förtecken eller en föreställning om att inomstatliga politiska och sociala relationer ser annorlunda ut än de som förekommer i samhällen och stater emellan. Staten är enligt

klassisk anarkistisk teori endast en institution bland många, och den viktigaste frågan handlar om hur man organiserar relationer mellan politiska, ekonomiska och sociala grupperingar både inom och utanför existerande politiska enheter. På sätt och vis är det precis vad IR-forskning vid det här laget ägnat sig åt i flera decennier, med utgångspunkt i begrepp som "internationella regimer", "flernivåpolitik", och "styrning utan (regerings) styre" (*governance without government*).

Om denna problematisering av auktoritetsordning genom att helt "tänka bort staten" kan tyckas radikal när den även tillämpas inom stater, så ter sig vissa av de förslag till lösning som den klassiska anarkismen skisserar tvärtom välbekanta, på gränsen till hemtama. Av avgörande betydelse för Proudhon är den "federativa princip" som han föreställer sig att många grupperingar ska vara beredda att tillämpa sinsemellan. Politiska och ekonomiska sammanslutningar på olika nivåer ingår helt enkelt överenskommelser om ett långvarigt samarbete som bygger på ett ömsesidigt utbyte. Så småningom uppstår ett komplext system av avtal och lojaliteter som binder samman individer och kollektiv.

Just ömsesidigheten i dessa frivilliga överenskommelser är grunden för detta politiska system, som helt och hållet förkastar nödvändigheten av staters tvångsmakt och nationella identiteters primat. Denna "mutualism" är den klassiska anarkismens kanske viktigaste teoretiska tillgång, fast enligt många bedömare också dess akilleshäla. Proudhon och hans efterföljare, kan man hävda, överskattar just denna mänskliga bindningsbenägenhet utan möjlighet att kunna falla tillbaka på en politisk och (ytterst) militär tvångsmakt.

Trots denna akilleshäla fortsätter den anarkistiska föreställningsvärlden att utöva en betydande attraktionskraft på politiska filosofer såväl som på radikala aktivister, halvtannat sekel efter det att Proudhons mest kända texter gavs ut. Flertalet läsare hittar förmodligen till Proudhon via Marx orättfärdigt skarpa kritik av den franske filosofen i *Filosofins elände*

(*Das Elend der Philosophie*) från revolutionsåret 1848. Denna text är en intellektuell pendang till *Det kommunistiska manifestet*, från samma år, delvis i och med hur kritik övergår till handlingsprogram och delvis i kraft av att båda kännetecknas av en dogmatisk hållning gentemot oliktankande, inte minst mot de anarkister som Marx och Engels bara ett par år dessförinnan försökt övertala att formellt inträda i den kommunistiska rörelsen.

Den libertarianska idétradition som nuförtiden associeras till amerikanska politiska filosofer långt ut på högerkanten förknippas idag än mindre med Proudhons klassiska anarkism. Förvisso har den kanske mest namnkunnige libertarianen bland amerikanska samhällsfilosofer i vår tid, Robert Nozick, formulerat en rättighetsbaserad teori som en smula raljant skulle kunna sammanfattas med det anti-proudhonska uttrycket: "egendom är *aldrig* stöld". Men ett sådant avståndstagande från libertarianers sida riskerar att överskugga den starka påverkan som Proudhon utövade på en hel generation av socialt engagerade, anti-auktoritära författare i sin samtid, från Tolstoj i öster till "Bostonanarkisten" Benjamin Tucker i väst.

Marx är för övrigt inte ensam om att ha uttryckligen tagit spjörn mot Proudhon för att precisera ett rivaliserande idéprogram; faktum är att det finns ett betydligt mer närliggande exempel. I mitten av 1800-talet lyckades nämligen den franske filosofen å det kraftigaste provocera de lärde i Uppsala och Lund, något som väl återspeglas i Axel Nyblæus *Om statsmaktens grund och väsende. Med anledning af Proudhons skrift Confessions d'un revolutionnaire* (1864). Som underrubriken gör gällande har Nyblæus författat sin skrift i omedelbar anslutning till Proudhons samhällsfilosofi, och redan i första meningen skrider den förre till verket med att försöka systematiskt vederlägga den "lägre empirism" som den senare tillskrivs. Med stöd hos Grotius, Rousseau, Hobbes, Kant, och framför allt Fichte, demonstrerar Nyblæus drygt hundra sidor igenom sin lojalitet gente-

mot den konservativa statslära som utformats av hans egen mentor, Uppsalafilosofen Jacob Boström.

Den intellektuella häxbrygd som de universitetslärde i Uppsala och Lund ansåg att Proudhon framställt tycks alltså ha uppfattats som både metodologiskt och ideologiskt förkastlig. I och med att *Om statsmaktens grund och väsende* under slutet av 1800-talet förblev den enda översikt av den filosofiska statsläran som fanns att tillgå på det svenska språket, kom den dessutom att präglade generationer av svenska studenter i filosofi och statskunskap. Möjligen är detta en delförklaring till Proudhons relativa anonymitet i nyare svensk politisk idéhistoria. Anarkismens fader kom helt enkelt att betraktas som upphovsman till en politisk-filosofisk idéströmning som utgjorde själva antitesen till den av Boström starkt präglade statsläran.

Litteratur

Marx, Karl, och Friedrich Engels, 1891[1848]. *Das kommunistische Manifest*. Femte auktoriserade upplagan. Berlin: Sozialdemokratische Bibliothek.

Nyblaeus, Axel, 1864. *Om statsmaktens grund och väsende. Med anledning af Proudhons skrift Confessions d'un revolutionnaire*. Lund: Berlingska boktryckeriet.

Proudhon, Pierre-Joseph, 1851. *Confessions d'un revolutionnaire pour servir à l'histoire de la Révolution de Février*. Paris: Garnier frères.

Kjell Engelbrekt är docent i statsvetenskap vid Institutionen för säkerhet, strategi och ledarskap, Försvarshögskolan, där han framför allt undervisar i internationella relationer och politisk teori. E-post: kjell.engelbrekt@fhs.se

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.se